

BİR MEDENİYETİ TASFİYE TEŞEBBÜSLERİ

—Sekizinci Sayıdan Devam—

M. Kaya BİLGEGİL

6. «Bî-kes» bir «rûy-i zemîn» halifesi :

İkinci Sultan Mustafa, 6 Şubat 1695 (22 Cemâzie'l-âhir 1106) Pazar günü Osmanlı tahtına çıktı. İnzivâ yılları, hal'edilmiş bir pâdişâh oğlu olmanın verdiği burukluk içinde geçmiştir. (36) Babası, kardeşi ve kendisi, hapsi ve buldukları şehirden cebrî uzaklaştırılmayı birlikte tadarlar. Kaynaklar, «hilm» sâhibi olmasında birleşirler; «adl» inden söz ederler. -Yukarıda belirttik- tabiati, onu bâzı güzel sanat dallarına götürmüştü: *Bu şehriyâr-ı pürma'ârif ve halîfe-i ârif*; sülüs, celî ve nesihte çizgileri, kavisleri mutlak sûrette irâdesine râm eden; tasavvurun dahî tâkîbedemeceği tenâzuru, satıhta, boşlukta istediği yerde durduran bir hat gücüne sâhipti. Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, onun köşkleri, câmileri süsleyen yazılarını anlatırken *ebr-i sâlise* benzetir (37). Yine önce bildirdik, -müsemmâ bi'n-nakîs mi demeli- bu pâdişâh *İkbâlî* mahlasıyla şiir yazıyordu. Sâlim, *tabî'at-i şîriyesini nazîkâne* diye niteler. Bir «ilâhî» ve bir «na't» ıyla bir «münâcât» indan alınmış iki beytini görebildik. Önceki iki manzûmede göze çarpan ilk husûsiyet, selâsettir. Kelimeler gürültüsüz, sâkin, hattâ yer yer mülâyim bir vâsıfla karşımıza çıkıyor. Şiiri; ilim, fikir yüküyle zedeleme külfetine girişmemiştir. Bu gösteriştten ârîlik; imajlara iltifât etmemesinde de yakalanabilir. Sözlerden önce, baş eğmiş serlerde bir yakarış vardır. Yer yer:

(36) *Peder-i behîst-makarları hal'inden berü cüzlet ve hamûlede evkât-güzâr olan ... Râşid, a.e., c. II, s. 293.*

(37) *Nusretnâme, op. cit. c. I, F. I, s. 7.*

Sen şefâat kıl garibe ey Resûl-i kâinât

yâhûd :

Ümmetinden bir hakir ü bi-kesim ben yâ Resûl

gibi, söylenmesi son derece kolay görünen, görüldüğü ölçüde de güç olan mısralara rastlanır. *Sehl-i mümteni*^c hâli, ilk şartı olan samîmiliği birlikte getirmiştir; lirizm de, onun içindedir. Bu şiirlerle tesbît edilen, yaşanmış bir rûh hâletidir: Nedâmet ve teslimiyet. Bu rûh hâletini, pâdişahlığa geçişinin ilk beyânâtında dahî yakalayacağız -Zirâ bu hatt-ı hümayûn tâm bir beyânât mâhiyetindedir-: *Cenâb-ı Hak ve Feyyâz-ı mutlak bu hakîr-i pür-taksîr-i âciz ü günahkâr kuluna kendü takdîr ü fermânıyla rû-yi zemîn hulâfetini ihsân idüp* (38)... Burada «fakîri pâdişeh-âsâ» bir şâirle değil, nefsini «hakîr» gören bir pâdişâhla karşı karşıyayız. Bu, üzerinde durulacak bir rûh hâlidir; belki de, Sultân İkinci Mustafâ'nın, bir *halîfe-i ârif* olmasına bağlı yönüdür. Kendini *garîb* ilân eden hükümdârın nefsini hakîr görmesi bahsine, şiiri dolayısıyla geldik: İki manzûmesiyle onu büyük şâir ilân edecek değiliz; fakat bu iki manzûme sâyesinde, sırf şiirle uğraşsaydı, ne yolda eser verebileceğini *-hattâ zamân içindeki gelişmesini de hesâba katarak- tahmîn edebiliriz*. Nazmının selâsetine, lirizmine rağmen, -şu görünüşüyle- orta derecede bir şâir olan İkinci Sultân Mustafa; içli bir insandır.

«Münâcât» indan alınmış beyitlerinde, aynı rûh hâletini, tâm bir teslimiyet duygusu tâkîbediyor: Kaderine mutlak sûrette râzıdır. Korkusu, cehennemem gitmekten değil, peygamberler huzûrunda hacîl düşmektendir :

Diler isen koy cahîme diler isen cennete

Enbiyâ-yı mürselîn içre hacîl etme beni

Ondaki günahkârlık fikri, «eylem»e intikal edince vazife duygusu hâlini almıştı. Bu duyguyla ordusunun başında cepheye gitti. Fakat bir hezîmet sonunda yalnız askerinin değil, ezân seslerinin de doğuya, geldiği yere çekildiğini gören bu Pâdişâh, bu islâm halîfesi; Karlofça'dan içinde büyük sarsıntılar uyandıran- bir sulh haberi aldı. O'nu Rusya ile anlaşma tâkibetti. -Reâyâsının cizyesini hafifletecek olan- bu korkunç sulhü devam ettirmek için, zamânı gelince, ne kadar direnecektir: İspanya verâset harbinin

muhtelif fasıllarında, Fransız Elçisi Marquis de Ferriol, bu Osmanlı pâdişâhını Mora'da Venediklilere, Macaristan'da Avusturyalılara karşı harbe teşvik edebilmek için -vâsitalı olarak- çeşitli yolları dener (39); fakat bütün teşebbüsleri, neticesiz kalır.

Sultân Mustafâ, daha sefere hazırlanırken bile, fırsat düştükçe ava çıkararak dinlenme yolunu aramıştı. Fakat sulhün akdinden sonra, bu, Pâdişâh için devâmlı bir meşgale hâlini alacaktır. Avcı Sultân Mehmed'in oğlu, -bozgundan sonra- Edirne yörelerinde -küçük aralıklarla- *sayd ü şikârla* oyalanır; belki de, oyalanabilme umudu ile, etrâfta dolanıp durur. Üstelik yalnız kendisi, eski pâyitahtı, durak yeri hâline getirmekle kalmamış; şeyhülislâmı, sadrâzamları, divânı da, *Edirne*'ye getirmiştir. Acabâ Pâdişâh, av peşinde tabiata açılarak, içindeki sıkıntılardan firâr edebileceğini mi sanıyordu? Bu suâl, dâimâ cevapsız kalacaktır veyâ cevâbı içinde bulunan bir zan mâhiyeti taşıyacaktır. Fakat niçin İstanbul değildi? Ecdâd'ı izâmı, Boğaziçi'nin gerilerinde, Tokadbağesi'nden Beykoz sınırları dışına kadar, güzelliğin, av hayvanı şeklinde süzüldüğü sülünleri kovalamamış mıydı?

Filvâkî av, hükümdârlarda eski âdettir: Pâdişâh, at, kuş,doğan, şâhin, kuşbâz, tîr-keş, ok, yay ... gibi avcılık ıstılahlarını veyâ bunlara âit remiz veyâ mefhumları bir arada içine alan beyitlere, divân şiirinde eksiksiz rastlanır. Bu yalnız Doğu'ya hâs bir hâl değildir: Yirmi Sekiz Çelebi Mehmed, *Sefâret-nâme*'sinde hüsûsî av yerinden de söz etmiştir. Fakat Râmî Paşa'nın efendisi'ndeki bu isrâr neye bağlanacaktı? Geçmiş bir hâdisenin veyâ geleceğe âit bir hiss-î kablelvukûun sıkıntısından sıyrılabilme çabasına mı? Bu, bir dikkatin indî sayılması gereken yorumudur.

Osmanlı ülkesine -geçici bir süre ile de olsa- yabancı devletlerle ilgili mes'elelerde sulh gelmişti. Fakat Sultan İkinci Mustafâ, Macaristan'dan Güroistân sınırlarına, Kırım'dan Basra Körfezi'ne kadar uzanan, Arabistân'ı Mısır'ı, Afrika şimâlî'ni içine alan *Memâlik-i mahrûse*'nin -belki de intâk-ı Haktır, şiirinde dediği gibi- «garîb» pâdişâhı idi. Mesâfelerin uzaklığı, seyr ü seferin güçlüğü, fertlerin, zümrelerin, -kavmiyyet şuûru olmaksızın- etnik grupların

(39) Louis Rousseau, *Les Relations Diplomatiques De La France Et La Turquie Aux XVIIIe Siècle*, Paris, 1908, Ss. 33 vd., s. 41 vd. ve başka sahîfeler.

tahakküm ve servet ihtirâsı; bu uzak İmparatorluk topraklarından sık sık sızlanmalar getiriyordu. Yukarıda da belirttik, kaynaklar Pâdişâh'ın «hi.m»inden söz ederler; fakat «âdil» vasfını da unutmazlar. *Mizâc-ı hamîyyet-îmtizâcî*, onu adle sevketti: Gürci Mehmed Paşa da dâhil, halka zulmünden veyâ *fitne ve fesadı* tahrikinden bahs olunan bâzı vezirleri katlettirmek zorunda kaldı. Hattâ -kıht-ı rıcâlde-sâhib-i devlet olarak göreceğimiz Daltaban Mustafâ Paşa dahi, bu âkibetten, Sadrâzam'ın niyâziyla kurtulabilmiştir. Burada, bilhassa saray veyâ ordu ileri gelenlerinden olup da haksız mâl iktisâb ettikleri ileri sürülen veyâ devlete karşı başka kusûrları bulunan şahıslara âit servetin müsâderesini de kaydetmek lâzımdır. Ayrıca yurdun muhtelif yerlerinden «şekâvet» haberleri geliyordu: Aydın havâlisinde Eyuboğlu ve Top-Osman, Orta Anadolu'da *levendât eşkiyâsı*, Anadolu'nun Cenûbu ile Irâk arasında Bebe Süleymân; halkı yıldırılmışlardı. Başına bir kısım kürt ve türkmen aşîretlerini toplamış olan bu sonuncusundan İrân elçisi de şikâyet edecektir. Sultan Mustafâ, bunları da tenkîl ettirdi. Sarıca ve sekban adı alan leventler; Anadolu'da yol kesmek; ücretsiz yem, yiyecek, karşılıksız para istemek sûretiyle *re'âyâ fukarasını*, mallarını *nehb ü gâret* sûretiyle tüccâr, kervâncı, ve *sâ ir ebnâ-yı sebîli* iz'âc ediyorlardı. Şekâvet erbâbını bayrakları altında toplayarak onlara sâhib çıkan vüzerâ, mîr-i mîrân, voyvoda, mütesellim kapılarındaki ulûfeli leventlerin mazarratı da, ayrı bir felâketti. Devlet, bu zümrelerin hepsini kaldırttı bayrakları da sadrâzâmın huzûrunda yakıldı (40). Kürt ve Türkmen aşîretlerinin otlak peşinde etrâfa yayılmaları, Devlet tarafından gösterilen yere gitmemekte direnişi, üzerlerine asker sevkedilişi, iskânları; *Râşid Târîhi*'nin kaynağı sayılan *Nusretnâme* (41)'de gâyet geniş şekilde anlatılmıştır.

İkinci Sultân Mustafa devrinde büyük ordu hazırlığını ve hattâ sevkini gerektiren başka hâdiseler de olmuştur: Bu hâdiselerde zaferi sağlayan ordunun silâhı değil, hâlâ muhâfaza etmekte olduğu mehâbetidir. İlki, Basra'nın istirdâdında, ikincisi Tatar fitnesinin bertaraf edilmesinde kendini gösterir:

a) *Basra mes'elesi* :

(40) Râşid, a.e., c. II, s. 347.

(41) Orhan F. Köprülü, *Râşid Târîhi'nin Kaynaklarından Biri: Silâhdâr'ın Nusretnâmesi, Belleten*, C. XI. sayı: 43, Ss. 473 vd.

Basra'daki huzursuzluk, daha İkinci Sultân Ahmed zamanında meydâna çıkmıştı: Mâni adlı bir Arap şeyhi, etrâfına bâzı Arap aşiretlerini toplayarak, devlete isyân etmiş, Basra Vâlisi Vezir Osmân Paşa-zâde Ahmed Paşa'yı da öldürmüştü: Kuvveti, zamânla arttı. Nekkabeti, Huveyze'ye yönelmesi üzerine kendini gösterdi; etrâfındaki adamlar, dağılmağa başladı. Böylece, *sureti za il ve esâs-ı savleti indirâsa mâ il oldu*. Huveyze Hânı, Basra'yı Mâni'nin elinden kurtaracak; bu şehre âid kalenin anahtarları da, İran şahı tarafından bir elçi ile, Edirne'ye, İkinci Sultân Mustafa'ya yollanacaktır.

1111 yılında Şâh'ın *mu'temedü d-devlesi* Bağdâd Valisine bir mektup yolladı. Burada Arapların yeniden tecâvüzü ihtimâlini ileri sürerek, Basra için ziyâde asker gönderilmesini tavsiye ediyordu. Bağdâd vâlisi, içinde bir hîle sezdiği bu mektûbu, *der-i devlet'e* yolladı. Hîle fikri, Edirne'ce de kabûl edilmekle berâber, Basra'nın muhâfazası için, «vâfir» asker sevkine karâr verildi.

İsmâil Paşa'dan gereği gibi hizmet görülemezince, Bağdâd vâlisi olarak yerine Daltaban Mustafa Paşa getirilecek, öncekine de, Van eyâleti tevcih olunacaktır.

Pâdişah, Avrupa muhârebeleriyle meşgulken, Kurna ve Basra havâlisi, bir yandan Arap eşkiyâsının mütemâdî tecûvüzü ile karşılaşmış, diğer yandan da, -zamanla- İrân'ın hükmü altına girmişti. Nemçe, Macar, Hırvat, Moskof, Leh ve bunlara tâbî kavimlerle savaş bittikten sonra, sıra bu havâliyi Arap tasallutundan ve fars işgâlinde kurtarmağa geldi.

Halep Vâlisi Ali Paşa; Basra muhâfızlığına, Bağdad Vâlisi Daltaban Mustafa Paşa da serdarlığa tâyin edildi. Diyarbekir, Musul, Şehr-i Zor vesâ'ir yerlerden, buraların muhafızlarıyla gelen her sınıf asker, 19 Şâ'ban 1112 de Bağdat'da toplandı. Maiyyetlerinde yüz elli bin kişi bulunan Arap şeyhleri; Kurna ve Basra Kalelerinde yerleşen İran me'mûrlarıyla anlaşmışlar; üstelik *Osmanlı askerine biz karşı varup nehr-i Şat ve Dicle'yi geçürmezüz* diye haber de göndermişlerdi. Fakat Osmanlı içine yolladıkları câsusları, korkutucu bilgiler getirdiler: Kırkbin kadar Türk askerini yüz elli bin civârında sanmışlardı. Vaziyeti, bir de Abdüşşân adlı şeyhle tahkik ettirmek istediler: Câsusların verdiği bilgi doğru çıkarsa bu Arap şeyhi, sulhe tâlib olacaktır. Abdüşşân Osmanlı serdârının huzûruna geldi; ona hizmet arzetti. Kırk elli bin askeriyle

guzzât-ı Müslimîn'e Kurna ve Basra'ya varıncaya kadar kılavuzluk etmeyi de üzerine aldı. Zîrâ, yalnız Osmanlı tarafında bulunan askerî, zahîreyi, mühimmâtı, cebe-hâneyi, topları görmekle kalmamış; *vüzerâ ve ümerânın birbirleriyle kemâl mertebe ittihad ve ittifâklarını* da müşâhade etmişti. Osmanlıların vaziyetine, Serdâr'la aralarında geçen muâhedeye dâ'ir gönderdiği haber; Arapların dağlara, sahrâlara dağılmasına yol açtı; *şeyhleri gelüp niyâz-mendi-i afv ü emân oldular ve ekseriyetinin rehinleri alınup rây kâğıd-ları virildi* (42).

Basra Hanı Dâvûd, Araplardan aldığı bilgi üzerine telâşâ düşmüş iki def'a Daltaban Mustafa Paşa nezdine elçiler göndererek, kalelerin teslîminin yirmi-otuz gün geciktirilmesini istemiş; bu müddet içinde, vaziyeti Şâh'ına yazıp gelecek cevâba intizâr edeceğini bildirmiş fakat Osmanlı Serdârı, bu oyalama oyununa gelmemiş; tahliye işlerini çabuk tamamlaması haberini yollamış; 17 Ramazân 1112 de Kurna Kalesini ele geçirmiş daha sonra da, Basra «teshîr»ini tamamlamıştı.

Kalelerin geri alınması hâdiseleri cereyân ederken, İranlılar, hazırladıkları sefînelerle kaçacaklar; Dâvûd Hân ise, korkudan *bî-huş* bir hâle düşecek; *zehresi çâk ve Şattü'l-Arap ortasına varmadan* kendisi *helâk* olacaktır.

Bu seferde, ordunun, -silâh kullanmadan- sırf mehâbeti sâyesinde yüz elli bin kişilik Arap, kırk bin kişilik Acem kuvvetlerine gelebe çalmasından daha ehemmiyetli bir husûs göze çarpmaktadır: Bu, -vüzerâ ve ümerâ arasında uyumsuzluk bulunmadıkça- Osmanlı devletinin ânında teşkilâtlanma, icrâ ve bilhassa inşâ gücünü kaybetmemiş olmasıdır. Zafer, teşkilâtlanma ve tereddüt-süz icrânın bir netîcesidir; fakat inşâ karşısında hayrete düşmek imkânsız.

Kerestesi Maraş dağlarından, mühimmâtı Haleb'den, marangozlukla ilgili edevâtı -sıra ile İskenderon ve Haleb'e uğramak sûretiyle İstanbul'dan getirilerek Birecik'te *almış kıta Donanmâ-yı Hümmâyûn şaykası* inşâ edildi. Bu işi yürüten, eski Tuna Kaptanı Aşçı-zâde Mehmed Paşa'dır. Marangozu, amelesi de İstanbul'dan gelmiştir.

Diğer yandan Daltaban Mustafa Paşa da, aynı işlerle meşgûl

(42) Râşid, *a.e.*, c. II, s. 514.

olur: Bağdâd'da kırk elli firkate, üç yüz -üstü açık denilen- sefine yaptırmıştır.

Osmanlı ordusunun köprü inşâsında gösterdiği sür'at de dikkat çekicidir: İran ve Aşağı-doğu Anadolu dağlarından gelen ırmaqlar üzerine, yedi sekiz yerde kırkar ellişer tonbazla köprüler inşâ olunur. Şatt-ı Dicle üzerine yetmiş seksen, Şattü'l-Arab üzerine yüz seksen tonbazla bir büyük köprü yapılmış; asker, bunlar sâyesinde hedefine varmıştır.

Yol boyunca yer yer karşılaşılan havuzların doldurulması; tabiati tasarrufun en basît şeklidir.

b) Tatar Fitnesi:

Kırım Tatarları; zirâat, sanâyi ve ticâretle uğraşmadıkları için, geçinmelerini yağmacılıkla sağlıyorlardı. Bu yüzden Osmanlı devletinin Rusya ve Lehistan'la sulh âkdetmesinden memnûn olmadılar (43). Moskoflar; hudûdumuzda kale inşâ ettiriyorlar, Kırım'a hücum edecekler diye haberler çıkardılar. Devlet; câsûslar vâsıtasıyla işi inceletti havâdisin aslı olmadığı meydâna çıktı.

Bu sırada Saâdet Giray, kalgay bulunuyordu: *Vâfir Tatar askeriyile* Bucak'a geldi; oradan Özi Vâlisi Çelebi Yûsuf Paşa'ya mektup gönderdi: Bu mektupta Moskofların Kırım'a *sû-i kasd* için deryâdan *azim* kalyonlar, çekdiriler indirdiklerini; karada Kırım'a yakın bir yerde metin bir kale binâ edip, içine top, cebhâne, asker yerleştirdiklerini; ahvâlin *arz u mahzarı* için, *Hân Hazretleri'nin izinleriyle* Bucak'a gelmiş olduklarını yazıyordu.

Yûsuf Paşa, mektûbu Edirne'ye gönderdi. Mes'ele, devletin ileri gelenleri arasında görüşüldü; Saâdet Girây'a Sadrâzam tarafından bir mektup yazılması uygun bulundu. Bu mektûbun me'ali şöyle olacaktı: Kırım'ın korunması, Devlet'in *e'azım-ı umurundan* biridir; aralıksız, *ahvâl ve âsârıecessüs ve tefahhus* olunuyor. *Arz u mahzarın*, Kırım'dan doğrudan doğruya gönderilmesi âdetti. Memleketimizde bir adamın ikiye çıkartılması gerektiği bir vakitte, bir çok kimseyi yerlerinden kaldırarak Bucak'a getirmeniz; kış vakti oradaki Müslümânların huzûrunu bozmanız; Moskof Çarı ve Leh Kırallı ile Osmanlı devleti arasındaki sulhü zedeleyecek harekâta teşebbüsünüz; bu yüzden *ibâdu'llâhu* vesvesseye düşürmeniz sizden beklenmezdi. Acele, gerçeğe uygun olarak vaziyeti bildiriniz.

Mektup yazıldı; ayrıca aynı me'ali taşıyan mektuplar, Kırım Hanı'na da yollandı.

O sırada Rus Elçisi, henüz Edirne'de bulunuyordu; mes'ele kendisine soruldu: Elçi, Çar'ın sulhü «te'kîd» için kendisini gönderdiğini; Kırım'a yakın denin kalenin, kırk saat uzaktaki bir yerde, Kazakları korumak maksadıyla yaptırıldığını; '*azîm kalyonların ise, harb zamânında Azak suyuna indirilip götürülmesine imkân bulunamamış gemilerden meydâna geldiğini, istenildiği takdirde, Osmanlılara satabileceklerini bildirdi; ayrıca, kapucu-başılardan biriyle tahkîk ettirin, sözümde hilâf zuhûr eder ise, elinizdeyim, nice bilürseniz öyle edin, dedi.*

Bunun üzerine, 6 Şâban 1114 Salı günü (2 Ocak 1702), Devlet Giray, Kırım hanlığından azledilip, yerine, Hacı Selîm getirildi.

Diğer yandan da, Özi Vâlisi Yûsuf Paşa ile Eflâk ve Buğdan vovvodalarına, *nizâc ihtimâli olursa, önceden hazırlıklı bulunmaları bildirildi.*

Filvâkî, Devlet Giray; Tatar askerlerinden teşekkül eden büyük bir kalabalıkla Han-kışlası denilen yere gelmiş; *İsmail kasabasıyla iskelelere adamlar ta'eyin etmişti. Maiyyetinde Kırım ümerâ ve a'eyânından bir hayli insan vardı.*

Özi Vâlisi, İsmâil geçidini korumak için, etrâfına metrisler kazdırdı. Devlet'ten asker istedi. Tatarları itâat altına almağa yeteceği tahmîn olunan sayıda asker gönderilmesi uygun bulundu. Fakat Tuna yalılarından gelen sızlanmalar günden güne artıyordu. Böylece Rumeli ve Anadolu'daki çeşitli menş'e'den ve çeşitli sınıflara mensup askerin Edirne sahrâsında toplanması emrolundu. İstanbul ve Edirne halkı; Tatar için bu ölçüde büyük bir hazırlığa lüzum olmayacağı kanâatiyle, Moskof'la aramızın açıldığı vehmine düştüler.

Pâdişah, -bir ân önce kat'î netîceye varabilmek için- Sadrâzam Daltaban Mustafa Paşa'yı vazîfesinden azletti. Yerine Râmî Mehmed Paşa getirildi.

Yeni Sadrâzam'ın, Yûsuf Paşa emrine sayısız asker gönderdiği tatarlar arasına yayılınca, içlerine korku düştü. Kefe Müftîsi de, bir risâle yazarak, bunların «bâğî» olduklarını, *tövbe ve rücû' etmedikleri takdirde, kefere gibi katl ü istîsallerinin helâl olacağını, şer'i delillerle isbât etmiş, bu iddiâyâ Kırım ulemâsı da katılmıştı. Böylece Tatar taifesi dağıldı. Önce Devlet Giray, ardından da Saâdet Giray, Çerkez tarafına kaçtı. Tomarova, İsmâil, Kili ahâlîsinin yağma edilen malları; müftî ve kadılar huzûrunda ba'de'l-*isbât* sahiplerine verildi.*

Şu hâlde, İkinci Mustafa devrinde Osmanlı ordusu; İmparatorluğun uzak köşelerinde, silâh kullanmadan hâkimiyet sağlayabilecek mehâbetini hâlâ muhâfaza etmektedir.

Buraya başka bir hüküm daha ilâve edelim: P â d i ş a h; Karlofça muâhedesinin verdiği mânevî sarsıntıya, av âlemleriyle kendi iç dünyâsından dışa yönelme çabalarına rağmen; zâlim paşaları tecziye, eşkiyâyı te'dip, âsî hanları tenkil, kaybedilmiş kaleleri istirdât irâdesini hâlâ taşımaktadır.